

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті розкриваються теоретичні положення організації становлення та розвитку професійної майстерності майбутніх фахівців початкової освіти, що є передумовою забезпечення умов для їхнього професійного та особистісного вдосконалення впродовж усього життєвого шляху. Дано характеристику інформаційно-освітнього середовища, яке розглядається як сукупність умов, що забезпечують формування відповідних якісних характеристик особистості майбутнього вчителя.

Ключові слова: професійна майстерність, професійна компетентність, професійний розвиток вчителя початкової школи, інформаційно-освітнє середовище, умови розвитку професійної майстерності.

В статье раскрываются теоретические положения организации становления и развития профессионального мастерства будущих специалистов начального образования, что является предпосылкой обеспечения условий для их профессионального и личностного совершенствования на протяжении всего жизненного пути. Дана характеристика информационно-образовательной среды, которая рассматривается как совокупность условий, обеспечивающих формирование соответствующих качественных характеристик личности будущего учителя.

Ключевые слова: профессиональное мастерство, профессиональная компетентность, профессиональное развитие учителя начальной школы, информационно-образовательная среда, условия развития профессионального мастерства.

The article describes the theoretical situation of the formation and development of professional skills of future specialists of primary education, which is a prerequisite to ensure conditions for their professional and personal development throughout the life course. Characteristics of information and educational environment, which is seen as a set of conditions to ensure the formation of the corresponding quality characteristics of the person of the future teacher .

Key words: professional excellence, professional competence, professional development of primary school teachers, information and educational environment, conditions for the development of professional skills .

У контексті входження України в європейський освітній простір важливими критеріями вищої педагогічної освіти є: якість підготовки фахівців; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність європейському ринку праці; мобільність; визнання кваліфікації на кожному етапі підготовки фахівців; посилення конкурентноспроможності європейської системи освіти [2, с. 3]. Ці вимоги є визначальними в подальшому розвитку системи підготовки фахівців початкової освіти України.

Успішна реалізація навчальних, розвивальних і виховних завдань, висунутих перед вищою педагогічною школою новими викликами сьогодення, що зорієнтовані на входження в єдиний інформаційний простір, гуманітарно-аксіологічний підхід до розвитку освіти, спрямованість на гуманістичну педагогіку та ідеї вільного розвитку особистості, вимагає систематичного вдосконалення системи становлення та розвитку професійної діяльності майбутніх педагогів, зростання їхньої майстерності [4, с. 83]. Це зумовлює якісний перегляд теоретичних положень як організації фахової підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, так і забезпечення умов для їхнього професійного та особистісного вдосконалення впродовж усього життєвого шляху.

Компетентнісний характер підготовки і зростання сучасного педагога потребує вибору та оптимального використання методів і прийомів, які б відображали стратегію і логіку навчального процесу, спрямованого на науковий пошук, розвиток творчого потенціалу, реалізацію особистісної професійної траєкторії випускника вищого педагогічного навчального закладу. З огляду на зазначене вище, ефективне функціонування системи вдосконалення підготовки педагогічних кадрів для початкової школи має ґрунтуватися на наукових основах як філософського і міждисциплінарного, так і педагогічного рівнів. Результати нашого дослідження засвідчують, що ієрархічна система вихідних концептуальних положень формування професійної майстерності має забезпечувати врахування специфічних особливостей національної освіти, пов'язаних з впливом на її динаміку соціальних, економічних, дидактичних, організаційно-педагогічних і демографічних факторів через неухильне виконання низки методологічних вимог і методичних принципів.

На конкретно-науковому рівні в якості методологічних приписів висувуються такі вимоги, як використання здобутків суміжних дисциплін (загальна педагогіка, психологія, соціологія, соціологія праці, професійна педагогіка, порівняльна педагогіка тощо), що мають безпосередні зв'язки і взаємозалежності з метою дослідження відповідності пізнавального інструментарію, що використовується, сутності і специфіці предмета, що вивчається, обґрунтування найбільш оптимального поєднання засобів і прийомів одержання необхідної інформації, доказовість очікуваних результатів. До зазначеного інструментарію відносяться методи прогностики (Б. Андрієвський, Б. Гершунський, В. Ядов), зокрема, верифікація (можливість перевірки очікуваних результатів); адекватний підбір засобів

навчально-виховного процесу; наявність об'єктивного, повноцінного інформаційного забезпечення, що відображає єдність кількісних і якісних характеристик досліджуваних явищ, інтерпретація тощо.

Процес формування та удосконалення професійної компетентності майбутнього вчителя має також враховувати як загальнопедагогічні, так і спеціальні вихідні положення. У першому випадку йдеться про діяльнісний особистісно зорієнтований характер розвитку задатків і здібностей майбутнього педагога, його активність, самостійну діяльність як суб'єкта власного професійного зростання. Крім цього, безпосереднє формування професійної майстерності має здійснюватися з урахуванням відомих дидактичних принципів – науковості, індивідуалізації, системності і послідовності, зв'язку з життям, єдності, свідомості й активності, комплексності тощо [2].

Що стосується специфічних принципів розвитку педагогічної майстерності, то до них віднесено розроблені нами обов'язкові вимоги щодо організації цілеспрямованого розвитку досліджуваного утворення. Основними з них є: створення відповідного інформаційно-педагогічного середовища; розгляд процесу професійного зростання майбутнього вчителя як невід'ємного складника програми комплексного розвитку вищого навчального закладу; неперервність професійного вдосконалення з використанням усіх видів навчально-виховної діяльності на основі інтегративності й міжпредметних зв'язків; опора на мотиваційну сферу особистості.

Організація цілеспрямованого професійного розвитку вчителя початкової школи вимагає побудови середовища, яке розглядається нами як сукупність умов, що забезпечують формування відповідних якісних характеристик особистості. Ознайомлення з дослідженнями цього спрямування (В. Беспалько, С. Гончаренко, О. Кулик, Л. Калініна, Л. Петухова та ін.) дало змогу сформулювати власне тлумачення означеного поняття. Під інформаційно-освітнім середовищем нами розуміється сукупність знань, технологічних і ментальних сутностей, які в синхронній інтеграції забезпечують якісне оволодіння системою відповідних знань, навичок, мотивацію, здатність до професійного самовдосконалення. Узагальнення педагогічної теорії (П. Астахов, І. Зязюн, Г. Вершловський, Н. Гузій, Н. Кузьміна, О. Маркова та ін.) й практики роботи вищих навчальних закладів засвідчує, що до основних умов створення середовища для розвитку професійної майстерності майбутнього вчителя початкової школи відносяться:

– соціально-педагогічні (забезпечення взаємозв'язку всіх різновидів професійно-педагогічної діяльності, адекватний вибір індивідуальної траєкторії розвитку, оптимізація форм і методів цілісного впливу на студента з різним рівнем сформованості основ майстерності та з різною мотивацією до фахового вдосконалення);

– психолого-педагогічні (активізація зовнішніх і внутрішніх

чинників розвитку майстерності, формування позитивної мотивації до професійного вдосконалення, цілісність і систематичність особистісного розвитку, побудова змісту і структури процесу підвищення фахового рівня відповідно до нормативних вимог, сприяння творчій реалізації, формування здатності до рефлексії;

– організаційно-діяльнісні (чіткість організації педагогічного середовища, спрямованого на реалізацію творчого потенціалу, обґрунтованість цілей і змісту механізму професійного зростання майбутнього педагога, забезпечення ефективних методів і організаційних форм підвищення майстерності студента, систематичний педагогічний моніторинг перебігу процесу формування професійно важливих якостей) [6, с. 298].

У межах нашого дослідження реалізація завдань професійної майстерності вчителя початкової школи розглядається в контексті втілення нових ефективних освітніх технологій, раціонального використання дидактичних, матеріально-технологічних ресурсів, раціонального використання вітчизняної педагогічної теорії і практики, підвищення освітнього цензу педагогічних кадрів вищої школи. У цьому контексті організація відповідного освітнього середовища як сукупності умов для цілеспрямованого розвитку особистості вимагає свого розгляду з позицій системного підходу, де його компоненти знаходяться в ієрархічній супідрядності. Звідси матеріальні, мотиваційні, освітні, стимулюючі та інші складники середовища набувають статусу факторів, що забезпечують цілісність і його відносну самостійність. При цьому, наголошує А. І. Гін [3], вкрай важливим є визначення компонентів інших систем, що впливають на розвиток як механізму вдосконалення педагогічної майстерності, так і функціонування навчального закладу в цілому.

Процес професійного становлення майбутнього вчителя початкової школи детермінується обраними життєвими стратегіями і способами життєдіяльності. Останні, базуючись на індивідуальних особливостях та власних можливостях, визначають форми саморегуляції професійної діяльності педагога та поведінки особистості (Б. Ананьєв, А. Асмолов, Л. Мітіна, А. Фонарьов та ін.). Показник якості професійної діяльності вчителя віддзеркалюється у відповідних моделях адаптивної поведінки. Так, на нижчому рівні професійної діяльності фахівець переважно орієнтується на зовнішні вимоги та інструкції. Для середнього рівня є характерним вибір індивідуальних засобів, що сприяють більш ефективному оволодінню знаннями. На найвищому рівні вчитель застосовує власну концепцію професійної роботи. Професійний творчий розвиток розгортається через самоаналіз, самовизначення та самореалізацію.

Реалізація професійного «Я» в умовах особистісно орієнтованого освітнього середовища вимагає актуалізацію особистісних здібностей і вроджених задатків на кожному з етапів становлення педагогічної майстерності. У цьому процесі особливої ваги набуває принцип неперервності і взаємозв'язку «офіційних заходів» і самоосвіти. При цьому

в системі традиційних форм і методів формування педагогічної майстерності перевага надається самовдосконаленню. Ми погоджуємося з думкою В. Коцюбинською, що ефективність кінцевих результатів залежить від усвідомлення необхідності підвищення фахової майстерності, рівня своєї педагогічної та професійної підготовки (співвідношення «Я – ідеальне» та «Я – реальне») щодо «визначення шляхів розвитку педагогічних здібностей, виховання, культури педагогічного спілкування, правильної педагогічної взаємодії в заданих ситуаціях навчально-виховного процесу» [5, с. 18].

Мотивація самовдосконалення як наслідок попереднього розвитку особистості є адекватною реакцією на зовнішні впливи. Тому організація процесу формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя передбачає продуману стратегію використання взаємодії, чинників, які б створили базу для емоційної та інтелектуальної напруги, прагнення до постійного вдосконалення.

В умовах кардинальних перетворень у системі вищої освіти, зростання вимог до особистісних і професійних якостей вчителя передбачаються істотні зміни його компетентнісних характеристик, переведення змісту, форм і методів навчання з традиційного ритму функціонування в режим динамічного розвитку. Значна роль у руслі окреслених завдань відводиться прогностичному підходу до визначення мети, завдань і засобів досягнення очікуваних перетворень. Прогнозування, як відомо, є науковим судженням про можливий або бажаний стан явища чи процесу, що вивчається, у конкретно визначеній перспективі [гін]. В теорії є два стратегічні підходи щодо передбачення. Це – пошуковий (визначення ймовірного варіанту розвитку на основі механічного перенесення в майбутнє прогресивних тенденцій) і нормативний (створення ідеальної моделі об'єкта, що прогнозується, з обґрунтуванням шляхів і строків її досягнення). Оскільки в соціальній сфері надійність прогнозних розробок не завжди висока, то для передбачення розвитку соціальних процесів, до яких відноситься і сфера початкової освіти, більш дієвим вважається нормативний підхід. Він приписує параметри об'єкта заданими з наступним знаходженням шляхів і засобів досягнення їх ідеального стану (А. Киверялг, А. Піскунов, В. Пікельна, Л. Фрідман, В. Ядов).

Цілісне бачення процесу формування професійної майстерності педагога зумовило необхідність реалізації прогностичного підходу до його організації і змістового наповнення. Вихідним у цьому процесі є розроблення ідеальної (нормативної) моделі фахової характеристики вчителя початкових класів з наступним її порівнянням із реальним станом прояву означених якостей конкретного фахівця. Результати такого співставлення є основою для обґрунтування достовірного цілепокладання, стратегічного прогнозування і проектування програмного та дидактико-методичного забезпечення, розвитку особистісного утворення, що досліджується. Проектування професійного становлення вимагає не тільки використання

накопиченого науково-теоретичного та практично-методичного педагогічного досвіду, трансформованого у загальнопрофесійні вимоги та відповідні характеристики педагогічних працівників, а й урахування найважливіших тенденцій розвитку системи підготовки вчителя, які зумовлюють продуктивність педагогічної діяльності.

Водночас проблема підвищення професіоналізму вчителя початкової школи є настільки складною і специфічною, що вимагає інтеграції згаданих напрямів, де стрижневою, системооб'єднуючою лінією є гуманістична спрямованість. Не можна не погодитися з думкою, що нова гуманістична парадигма, замість дидактично раціоналізованої моделі педагога, який підвищує рівень своєї кваліфікації шляхом формування вмінь оперування засвоєними знаннями, стверджує модель учителя, який, завдяки рефлексії розвиває себе як особистість, активно культивуючи в собі індивідуальність, збагачує творчий потенціал і вдосконалює професійну майстерність (В. Андрущенко, Є. Барбіна, С. Гончаренко, І. Зязюн, Л. Карпова, В. Ільченко, Н. Ничкало, М. Лещенко, С. Сисоєва).

Підвищення ефективності професійного становлення майбутнього вчителя початкової школи в сучасних умовах вимагає обґрунтованих засобів його здійснення на відповідних наукових концептуальних засадах. Разом з тим складність і багатогранність процесу професійного становлення, потреба врахування ієрархії різнорівневих принципів міждисциплінарного і, власне, педагогічного рівнів вимагає інтеграції вихідних положень, які б слугували в якості узагальнених принципів формування досліджуваного особистісного утворення. Такими, на нашу думку, можуть бути принципи управління.

Розвиток професійної майстерності вчителя початкової школи забезпечується чітким керівництвом неперервного і своєчасного вирішення психолого-педагогічних і організаційних питань, комплексного проектування відповідних впливів на особистість студента. Керівництво цим процесом має носити цілісний системний характер, здійснюватися за чіткою програмою, що враховує як індивідуальні особливості, так і матеріально-технічні, дидактичні й організаційні умови вищого навчального закладу. Результати нашого дослідження дали змогу визначити основні принципи організації і керівництва процесом формування професійної майстерності вчителя початкової школи. Так, його професійне зростання передбачає створення відповідного інформаційно-освітнього середовища, що забезпечує систематичний, цілеспрямований, педагогічний вплив, який відображає стратегію і логіку реалізації творчого особистісного потенціалу майбутнього фахівця. Цей процес має базуватися на ієрархічній системі вихідних концептуальних положень як філософського і загально-теоретичного, так і суто дидактичного рівнів.

Таким чином, формування фахової майстерності вчителя загальноосвітнього навчального закладу вимагає дотримання єдиних вимог і цілеспрямованого зв'язку між видами педагогічних впливів на кінцеві

результати цього процесу. Йдеться не про звичайне поєднання методів і засобів становлення професіоналізму педагога, а про цілісну організацію розв'язання проблеми, підпорядкування всіх видів педагогічної діяльності головній меті – формуванню та розвитку професійної майстерності. Остання має проходити однією з наскрізних ліній через усі підструктурні навчально-виховні блоки вищого навчального закладу, що передбачає їх органічну цілісність. Звідси, розвиток професіоналізму в контексті сучасних вимог розглядається як програма, що інтегрує всі види педагогічного впливу на особистість вчителя. Їх цілісність та ієрархічна супідрядність забезпечується реалізацією ідеї поліфункціонального входження базисних компонентів як наскрізної лінії, що проходить через усі ланки неперервної професійної освіти. Фахове зростання вимагає здійснення принципу інтеграції, що, за висловом В. І. Бондаря, «являє собою високий рівень забезпечення міжпредметних зв'язків на якісно новій основі засвоєння навчального матеріалу» [1, с. 6]. Його суть полягає в оптимальному поєднанні ефективних методів і технологій скоординованої діяльності вищого педагогічного навчального закладу, спрямованої на формування та розвиток професійної майстерності майбутніх педагогів. Це передбачає наукове конструювання комплексу ефективних засобів, що віддзеркалюють чітку логіку організації навчально-виховного процесу вищого навчального закладу, зорієнтованого на розвиток необхідних якостей майбутнього вчителя початкової школи відповідно до вимог сучасної освітньої парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. Управління формуванням професійної компетентності вчителя / Володимир Бондар // Освіта і управління. – 2006. – № 2. – С. 20–27.
2. Вища освіта в Україні [навч. посібн.] / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко; За ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
3. Гін А. Основи педагогічної майстерності / Анатолій Гін // Завуч. – 2000. – № 8. – С. 1–6.
4. Данилова Г. Акмеологічна модель педагога / Ганна Данилова // Освіта і управління. – 2005. – № 3–4. – С. 82–84.
5. Коржова Л. С. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень : Автореф. дис... канд. пед. наук. – Кривий Ріг, 2002. – 23 с.
6. Пинзеник О. М. Педагогічна компетентність викладача-початківця як запорука його професійного зросту / О. М. Пинзеник // Збірник наукових праць. Педагогічні науки / Редкол.: Барбіна Є. С. (відповід. редактор) та ін. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2008. – Випуск 48. – С. 296–301.